

בט"ו בשבט תשכ"ה מלאו לאמא 75 שנים.

לציון המאורע התאספנו בדירתה, בניה ונכדיה, בליל-שבת של ט"ו בשבט ליידי שולחן חגיגי. בירכנו על הנרות, הרימונו כוסיות לחייה היפים של אמא-סבתא ובירכנוה שתזכה לנין עד ליום הולדתה הבא. כל אחד מהבנים והנכדים ביטא את ברכתו ואיחוליו האישיים בצירוף נשיקה. אמא קרנה מאושר. ואז הגיע תור אמא לספר באוזנינו כמה פרקי חיים:

1906 – מיספר שנים לאחר עלייתו של אחי דוד לארץ-ישראל, בראשית המאה, ואני אז כבת 17 – פניתי במכתב אליו שיעזור גם לי לעלות לארץ. להפתעתי תשובת אחי הייתה שלילית, אך הנימוק היה מקורי ומעניין: דוד תיאר את שש שנות סיבלו הגופני בארץ, את התקפות הקדחת הרצופות, רעב וסבל גופני. דוד לא יכול היה להשלים שגורל של סבל כזה עתיד להיות גם מנת חלקי, לכן יעץ לי לדחות את העלייה ובינתיים להשתלם במיקצוע מתאים, שיעזור לי להתקיים בעתיד. אבא אביגדור שלח אותי לברלין ללמוד גננת ב"פסטלוצי פרבל האוז". בעיר האוניברסיטאות של ברלין פגשתי במי שעתיד היה להיות בעלי, אף הוא סטודנט לרפואה, את משה קוריטני – אביהם של אריה ועמנואל. היה משהו סימלי בצירוף של שני השמות משה וצפורה.

אבא משה היה אדם טוב-לב, מוכשר, חרוץ וצנוע. כאשר סיים את בית-הספר לרפואה בגרמניה כתב דוקטוראט על הנושא: "גלאוקום והסיפליס" – מחקר שהיה אקטואלי בתקופתו. התמחותו של אבא הייתה ככירורג-גיניקולוג. חזרנו יחד לרוסיה – אני כגננת והוא כרופא. אבא משה נהג לומר על צירוף משותף זה של מיקצועות: את תרפאי את הנפש ואני את הגוף. למרות העובדה שלמוסדות הממשלתיים ברוסיה הצארית היה קיים "נומירוס קלאוזוס" (אחוז חסימה) לגבי מיקצועות אקדמיים של יהודים, נתקבל אביכם כרופא ממשלתי מחוזי. כל זאת הודות למומחיותו וכושרו האירגוני. אבא ניהל בית-חולים ממשלתי והרופאים הגויים סרו למישמעתו והעריכוהו, כי היה ישר ויצר אווירה חברותית בעבודה. אבא עבד כרופא בשנים 1913-1916 במוסטווי, ואז עבר לייליסבטגראד. בעיר זאת נולד ב-1916 בני בכורי אריה (על שם סבא של אמא – אביו של אביגדור גרין).

כאשר היה אבא משה נוסע לבקר חולים באיזורים הכפריים, בכירכרה רתומה לסוס, היה נוהג לקחת את אריה הפעוט עימו. כאשר הבעתי ספיקות למידת הכדאיות והאחריות שבצירוף ילד בן שלוש למסעות שכאלה, היה נוהג אבא לשכנעני: אני מעוניין שילמד מילדותו ממני, שיפגוש את תמונת החיים במציאות. לא בריא לשמור ילד מחותל תחת סינור אמא.

ב-1918 הריתי בשנייה. איזורנו ורחובותינו היו מטרה להפצצות מלחמה ומהפכה. שעות ולילות נאלצנו לשכון במיקלט. כתוצאה מאחת ההפצצות פרצה אש במיקלט. חששתי שלא אוכל לשאת את חודשי ההריון, אך הודות לעידוד ולעזרה של בעלי עברתי גם שלב זה בשלום.

אבא שלכם היה גם ציוני ואידיאליסט. חלום היה לו – ביום מן הימים לברוח מרוסיה, לעלות לירושלים ובה להקים קליניקה מודרנית.

אוירת המהפכה והמהפכה שכנגד נעשתה דחוסה מיום ליום.
12.2.1920: ביום זה ניתלו 4 רופאים יהודים באשמת היותם קונטר-רבולוציונרים.
האוירה העויינת כנגד יהודים נעשתה מחניקה ואישית. אנחנו גרנו בדירה ממשלתית
במרכז העיר. בקומת הקרקע היה בית-מרקחת ובשכנות לנו גר רופא יהודי. אבא נוהג היה
בתום יום העבודה, לאחר ארוחת הערב, להיכנס לידידו הרופא השכן על מנת לשחק איתו
שח ובכך לנוח מעט ולשווח על הוויות העולם המישתנה. באותו ערב הצטרף למישחק,
באופן בלתי צפוי, עוד רופא ממשלתי, אך גוי. מקובל היה אז שכל רופא רישמי היה
מצוייד באקדח אישי. תוך כדי מישחק השח ושיחה ניפלט כדור מאקדחו של הרופא הגוי
ופילח את ליבו של אבא. בחמש לפנות בוקר דפקו על דלת דירתנו. השכן ניצב חיוור ובפיו
הבשורה המרה: "בעלך נפגע". מבוהלת פרצתי לחדר הקליניקה של אבא, ואכן זיהיתי את
אבא מונח על שולחן הניתוחים. התמיהתני העובדה שליידו ניצב חייל חמוש שמנע ממני
לגשת. תפסתי ברובהו ודחפתיו הצידה. מצאתי אבא ללא רוח חיים ושוללית דם על הסדין.

שני מיברקים נשלחו למחרת: האחד לסבא אביגדור בפלונסק והשני אל דוד בא"י.
עם הגיע הבשורה למשפחת אבא ברוסיה הזמינו הם אותי וילדיי לבוא אליהם לרוסטוב.
בלית-ברירה ומהיעדר מיקלט זמני טוב יותר עקרנו לרוסטוב. אך כאן השתוללה מגיפת
הכולירע. מטפלת הבית יצאה לטיול יומי לאוויר החופשי ביערות הסמוכים לטייל עם שני
ילדיי הקטנים. ואז התחוללה רעידת אדמה, בקבוקים ותמונות נפלו מהכונניות שבבית ואני
רצתי מבוהלת, כל עוד נפשי בי, אל היער לגלות את שני ילדיי. למחרת סיפרו לי
שהמטפלת ניפטרה ממגיפת הכולירע.
החלטתי לעזוב מייד את העיר ולחזור, בעל כורחי, לייליסבטגראד. כלי הקשר הבין-עירוני
היחידי הייתה הרכבת, אך מכיוון שהתקופה הייתה של אנרכיה – התנפלו כנופיות שודדים
רעבות על הרכבות המהלכות לאיטן. כך קרה, למזלי הרע, גם לרכבת בה חזרנו: גזלו ממני
את כל חפצי-הערך ששמרתי עימי לעת צרה, המיזוודות נחטפו, נותרתי בשימלתי לעורי
והדמעות זולגות בחוסר אונים...
כתבתי על כך לסבא. באיגרת תשובתו ניסה ללמדני פרק בהילכות חיים וסבל: דמעות אינן
עוזרות לאדם להתגבר על סיבלות החיים, רק מעשים, צלילות מוחין ואומץ לב. חוכמת-
חיים זאת של אבי שימשה לי מעין סיסמה להמשך חיי.

במר גורלי ולשמחתי המיצערה ידידים ומכרים לא נטשוני. נמצא בקטרילוג, ידיד של
אבא, שהסכים ללמדני קורס מזורז ביסודות המיקצוע ואף קיבלתי ממנו תעודה על כך. אך
פרנסה לקיום שני ילדים קטנים לא הייתה לי. שוב נמצא בעל חנות, ידיד, שהסכים לקבלני
כזבנית בחנותו בתנאי שאסכים להיות זאת שפותחת ראשונה את החנות בבוקר. הסכמתי...
אך מרחוק הייתי שומעת את צעקות הרעב והגעגועים של ילדיי.

1921, לאחר רצח אבא והנדודים למצוא מיקלט וקיום, בא מיברק מאחי דוד: "ילדייך
– ילדיי, צרתך – צרתי, אהיה אבא גם לבנייך. עלי!"
אך מרוסיה הקומוניסטית כבר לא נתנו לצאת. ניצלתי את זכות היותי אחות רחמניה.
סודרתי ללוות רכבת יתומים לגבול הרוסי-פולני. במקום מוסכם חיכה לי סבא. קיבלתי
ממנו כסף, בו שיחדתי את שומרי הגבול ועברתי לפולין. במסע בריחה זה נפל אריה בן
החמש מתוך קרון רכבת עמוסה ושבר את הברך, שמצבה נסתבך.

בבית סבא נשארתי רק מחצית השנה, כי הדאיג אותי גורל רגלו של אריה שמצבה החמיר. נאלצתי להשאיר את עמנואל בבית סבא ולצאת לווארשה הבירה, לשאול בעצת מומחים ולחפש אמצעי מרפא, אך בינתיים צריך גם להתקיים. התקבלתי כאחות בבית-החולים הגדול "נציסטרו", כאן עבדתי כשנה והספקתי גם לאגור כסף לצורכי העלייה. שיחק לי המזל והמנתח הראשי של אותה קליניקה, הדוקטור סולובייצ'יק, קיבלני כאחות ראשית בין חבר רופאיו המנתחים. רופא זה נהג לומר לחוליו: "אם יש לך מלחמה עם מלאך המוות – אצבעותיה של פייגלה יצילוך". הרופאים שבדקו את רגלו של אריה זרזוני לעלות לארץ, כי רק שמש המרפא של ארץ-ישראל יש בה סיכוי להצלה. דוד שלח לי סרטיפיקט וב-1922 עלינו בנמל יפו. דוד לקחני לדירתו הקטנה. נתקבלתי לעבודה ע"י קניבלסקי (?).

התחלת עבודתי הייתה בקופת-חולים בתל-אביב בסוף שנת 1922, בתור אחות לבית-חולים הראשון של קופ"ח. כל ביה"ח הכיל 20-18 מיטות והיה בצריף עץ על חולותיה של תל-אביב, במקום שהוא עכשיו מרכזה של העיר. היות ובאתי לארץ עם ילד שהיה חולה ברגלו, ולפי פקודת הרופא הצטרכתי לעשות לו אמבטיות שמש ומסאז'ים בשעות היום, כאשר השמש זורחת, נאלצתי לעבוד בלילה, כדי שאוכל ביום להתמסר לבני. עבודת הלילה באותם ימים נמשכה 12 שעות רצופות, מתשע עד תשע. היות ו"מירפאה" עוד טרם הייתה אז בסביבה הקרובה, היו באים אליי הפציינטיים עם פצעים בבוקר השכם, כדי שיספיקו להגיע לעבודה. כל המירפאה הייתה שולחן אחד קטן עם כמה צינצנות ובקבוקים. בקייץ היה עומד השולחן מחוץ לדלת הצריף, ובחורף - בתוך הצריף, צמוד לדלת, כי לא רצינו מגע קרוב עם החולים שיש להם חום. במקרים שהיה יורד גשם חזק על יד הדלת, הייתי פותחת את המיטרייה, בידי האחת החזקתי את המיטרייה וביד השנייה חבשתי את הפצע. במקרים יותר קשים היה החולה מחזיק את המיטרייה.

מביוב לא ידענו בכלל, כשם שלא ידענו ממים וחשמל. ערביה הייתה מביאה שניים-שלושה פחים מים וזה היה צריך להספיק לרחיצת החולים, הידיים והריצפה. רוב החולים באותו בית-חולים היו מקרי מלריה, דיזנטריה, אנגינה ופפטצ'ה. התרופות היו פרימיטיביות מאוד, כמו כל החיים באותם ימים בארץ. מלריה היו מרפאים בכינין ואנגינה בקומפרסים של שמן חם על הצוואר, וזה היה הכל. הרופא האחראי היה ד"ר מלכין המנוח – הרופא הראשון בקופת-חולים תל-אביב. האווירה הייתה טובה ונעימה – לא היה שום "דיסטנס" בין החולה, הרופא והאחות. החברות הייתה הדדית, גלוייה, נפשית, נבעה מרצון טוב, התמסרות ואהבה, רצון כביר לעזור לחולה, להעמידו שנית על רגליו, להחזיר אותו לעבודה, וכזה היה האידיאל שלי – לעבוד ולעזור.

כאשר הייתי באה הבייתה בבוקר, אחרי 12-13 שעות עבודה רצופות בלילה, היה נדמה לי שעדיין לא עשיתי מספיק, כי באהבה וברצינות התייחסתי לעבודה והייתי מוכנה להתמסר ולעבוד עוד ועוד. ככה נמשכה עבודתי כמעט שנה. אחרי כן קיבלתי הוראה ממרכז קופ"ח לפתוח מירפאה בקלנדיה, היא עטרות שעל יד ירושלים, כי באותו זמן (1923-1924) התחילו לסלול את הכביש הראשון לשדה-התעופה שבעטרות ועבדו שם יחד פועלים יהודים וערבים. פועל ערבי השתכר 5-7 גרוש ליום ופועל יהודי קיבל 8-12 גרוש ליום. אז קראו לדבר בשם "כיבוש עבודה" – להתחרות בפועל הערבי, להוכיח כושר

התחרות ולא לאפשר להם לדחוק את רגלינו מעבודות ממשלתיות, לא כל שכן מעבודה יהודית. העבודה במירפאה התנהלה על ידי באופן עצמאי, בלי רופא. במקרים דחופים הייתי שולחת את החולה לירושלים לד"ר פרוז'נין, אבל זה קרה לעיתים רחוקות מאוד, על פי רוב הצלחתי בכל המקרים. כל המירפאה הייתה חדר עם מחיצה של דיקטים, ובחלקה השני התגוררתי עם בני הקטן. מקום זה שימש לנו לשינה, בישול ואכילה. על הניקיון הייתי צריכה לשמור לבד, לסייד את החדר בכל יום שישי וגם את כביסת המגבות, מפיות ותחבושות הייתי צריכה לעשות לבדי. בזמן מנוחת הצהריים, כשכל פועל אכל ונח, אני ניקיתי וכיבסתי תחבושות, כי מירושלים קיבלתי כל כך מעט תחבושות עד שהצטרכתי כל יום לכבס את המשומשות. העבודה במירפאה הייתה די מרובה – יהודים וערבים כאחד היו מבקרים בה והיחס היה שווה לכולם. יש ופועל ערבי שהיה בא למירפאה הביא איתו בתוך מטפחת מלוכלכת מתנה - 6-10 ביצים, או ירקות. זוכרת אני לילה אחד – דופקים בדלת. "מי זה" – שואלת אני. לא עונים. "מין האדה" – שואלת אני עוד פעם. עונה לי ערבי שהשיניים כואבות לו. אני פותחת את הדלת ולפני עומד ערבי גבה-קומה עם צבת גדולה בידיו ומראה לי שיש לו כאב שיניים הוא הביא לי את הצבת הגדולה כדי שאעקור לו את השן... העבודה, לפי מושגינו כיום, הייתה פרימיטיבית, אבל קדושה, ורק הודות להתמסרות נפש ולתשומת לב מיידית הבריאו אנשים וחזרו לעבודה. ואכן הייתה האחות באותו זמן "המצילה" – הנפש החיה בשביל החולה.

כשנגמרה עבודת סלילת הכביש בקלנדיה-עטרות החליט מרכז קופ"ח לשלוח אותי לעבוד במקום ד"ר שרה מקלר, שנפטרה בכפר-גלעדי ממחלת המלריה. חפציי הועברו לצמח ומשם לכפר-גלעדי. עזבתי את עטרות – ירושלים ונסעתי ברכבת מירושלים לחיפה כדי להגיע לכפר-גלעדי.

כשבאתי לחיפה סרתי ישר לקופ"ח למירפאה "על המדרגות" בוואדי ניסנס. במירפאה, בחדר סגור, מצאתי את כל חברי המרכז: את קניבסקי, פרלמון וד"ר מנדלברג המנוח. הם באו מתל-אביב לחיפה לשיבה ובישיבה זו נחרץ גורלי: הוחלט לפתוח מירפאה בהר כרמל היות וסולל-בונה התחיל לסלול כביש חדש לאחווה, כדי לחבר את העיר עם אחווה. רוב הפועלים שעבדו שם היו יהודים שעלו באותו זמן מרומניה. הם הציעו לי להישאר בחיפה ולפתוח את המירפאה הראשונה במרכז הכרמל. מצאנו דירה בעליית-גג של בית ערבי ישן שעמד בחצר גדולה. ה"שכן" הקרוב ביותר היו רפת ואורווה שנמצאו בבניין אבנים בחצר. לאחר שהוצאו "דייריו" תיקנו קצת את החדרים, ניקו וסיידו. בחדר אחד הייתה המירפאה והחדר השני שימש לי ולשני בניי, כי במשך הזמן הזה הביא לי אבא שלי מפולניה גם את הבן השני. במקום הרפת שבחצר – קמה מירפאה מסודרת ונקייה שנעים היה להיכנס לתוכה, ושוב הייתי אני לבדי צריכה לדאוג לניקיון ולכביסת התחבושות וייתר הדברים. ביום בהיר אחד בא פרלסון ממרכז קופ"ח לבקר את המירפאה בשעת צהריים ומצא אותי כובסת את התחבושות, ואומנם הוא התרשם מהמירפאה כי תמיד שרר אצלי ניקיון וסדר.

המירפאה כללה ארון זכוכית לבן לרפואות ועל הריצפה שתי מחצלות גדולות, ספסל ארוך לטיפול בחולים ושולחן עבודה גדול, ועל השולחן צינצנות ובקבוקים עם משחות לעבודה יומיומית ומגש – פרטי שלי – לזריקות שהבאתי מרוסיה – זיכרון מבעלי המנוח ד"ר קוריטני. מגשים בזמנים ההם עוד לא היו בארץ. השולחן הגדול שימש לא רק לתחבושות או זריקות או בדיקות עיניים, אלא אף להעמדת בדיקות שתן וצואה, שהיו שולחים העירה, ונוסף לכך שפופרות וזכוכיות לבדיקות דם למלריה. יותר מכל היו צריכים להקפיד על

הניקיון, כי גרתי שם עם שני ילדים קטנים, ועם זאת אינני זוכרת אף מיקרה אחד של אבצס אחרי הזריקות. רק מתוך קפדנות בעבודה וניקיון מופתי לא קרה כלום לא לילדים ולא לחולים. העזרה שהוגשה לא הצטמצמה רק בחברי קופת-חולים. הצטרכתי להגיש עזרה גם לכל תושבי הר הכרמל של אותם הימים, וכל פציינט לא חבר היה צריך לשלם עבור כל ביקור והגשת עזרה. היות ורופא לא נמצא עוד אז במקום היו הקריאות באות ביום ובלילה. המרחקים היו עצומים ואוטובוסים לא היו בתוך השכונות. רק פעמיים-שלוש ביום היה אוטובוס מהלך להר הכרמל מחיפה ובחזרה. בלילה היו באים חברים כדי לקחת אותי לביקור חולה והייתי צריכה ללכת קילומטרים רבים ברגל עד שהגעתי לחולה, ולפעמים הייתי מבקרת אותו פעמיים ביום. אז הייתה אפידימיה גדולה של מלריה, שפגעה באופן אכזרי באנשים, כי התנאים היו קשים – לא היה מספיק מה לאכול, לא היו תנאים סניטריים, בלי מים ובלי חשמל. לאור הנר הקטן הייתי נותנת זריקת כינין ובמקום מים רחצתי את הידיים בספירט, כי הוא היה המיצרך הזול ביותר, והוא שהציל אותי מכל הידבקות.

העבודה הייתה קשה ומאומצת, לא היה לי לא יום ולא לילה, אבל על יד השולחן לא הרגישו בכך החולים. הייתי כולי נתונה לעבודה, אהבתי את שולחן העבודה. אהבתי כל פינה בחדר העבודה ויותר מכל את החולים, למענם הייתי מוכנה לכל מאמץ. המשכורת שקיבלתי מקופ"ח הייתה מתכסה מהכנסות מהביקורים הפרטיים מלא-חברי קופ"ח. לפעמים הכנסתי לקופה של קופ"ח יותר כסף מהמשכורת שקיבלתי. הדבר נסך בי ביטחון וגאווה והוסיף לי מרץ וכוח ודחיפה לעבוד יותר ויותר. לאחר שנה, כשנגמרה סלילת הכביש לאחווה, פחתה העבודה במירפאה והתחלתי לעבוד חצי יום בהר הכרמל וחצי יום בעיר, במירפאה "על המדרגות". אוטובוסים לא היו בזמן הצורך. על פי רוב הגעתי רגלי מהר הכרמל העירה ומהעיר להר הכרמל. הייתי בריאה, חזקה וגם צעירה וזה לא היה מיכשול בחיי. הלכתי באותו הטמפו של האוטו: 10 דקות לרדת ו-20 דקות לעלות דרך הסלעים. פחד מפני ערבים לא היה. הם פחדו מאיתנו ולא להיפך, כי עימנו היה הכוח.

מירפאת חיפה

כל הפרסונאל של המירפאה מנה חמישה אנשים. בתור מנהל ופקיד – חבר רזניק, רוקח – פורמן המנוח, רופא – ד"ר גליקר המנוח, אחות אחת ועובדת בניקיון – מרים שוסטק המנוחה.

במקרה שהיו צריכים לפתוח אבצס – קרבונקל - היו קוראים לד"ר בתר המנוח, ששימש בתור כירורג, פעם או פעמיים בשבוע. כעבור כמה שנים, ב-1925-6, הכניסו קנליזציה למים וחשמל, אבל יחד עם זה התחיל אז בארץ חוסר עבודה בהיקף גדול. הפועלים קיבלו סיוע – בעלי משפחות עד 40 גרוש לשבוע, רווקים 25 גרוש לשבוע. כסף כמעט שלא היה בקופ"ח וקיבלנו רק המחאה ל"המשביר". צרכניית "המשביר" הייתה קטנה ודלה, אם נחוצים היו לי נעליים קיבלתי קומקום, ואם גרביים – נתנו לי ספר, וקרה שנכנסתי וביקשתי בדמעות מהמנהל שני זוגות מכנסיים לילדים, כדי שלא אצטרך כל יום לכבס עבורם, ענה לי המנהל: עכשיו קיבלתי מסמרים, אם זה נחוץ לך – אני יכול לתת לך ברצון. הכסף המזומן שקיבלתי היה רק 3 לירות לחודש לשלם לערבי עבור הדירה בעיר, כי בהדר הכרמל היו אז בתי מגורים ספורים בלבד ונאלצתי לגור בעיר בדירה שכורה של ערבי. 2½ גרוש היה מחיר אוקייה בשר ו-20 ביצים בשילינג, אבל לא היו הגרושים ולא היה השילינג כדי לשלם, כי כסף מזומן לא ראיתי. ובכל זאת היינו שבעי-רצון. הבינונו את המצב וקיווינו לזמנים יותר טובים לכולנו ולא שפכנו גופרית על אף אחד, כי באנו הנה

לתת כמה שרק אפשר בלי לקבל פיצוי. גם לא היה ממי לדרוש. תמיד ראינו לפנינו את החזון, כי ראינו בפינה ההיסטורית הזו מקום יחיד שיהודי יכול לחיות בו ולהיות מאושר בתור יהודי. מאושר היה האדם שעבד ושירת את זולתו.
24 שנים שירתתי כאחות ומרכזת אחיות בחיפה. סיימתי את תקופת עבודתי ב- 1946 ומאז התמסרתי לעבודה ציבורית ב"אירגון אימהות עובדות" ו ?